

УДК 378.147:373.3

Валентина Васенко

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

У статті розглянуто та проаналізовано сучасні підходи до професійної підготовки вчителя початкових класів у контексті інтеграції освітньої системи до міжнародних стандартів та розкрито систему його психолого-педагогічної підготовки, розглянуто шляхи формування його професійного самовдосконалення та формування компетентності.

Ключові слова: професійна підготовка, особистісно орієнтоване навчання, психологічна готовність випускника, сучасні підходи, шляхи формування, компетентність.

В статье рассмотрены и проанализированы современные подходы к профессиональной подготовке учителя начальных классов в контексте интеграции образовательной системы к международным стандартам и раскрыта система его психолого-педагогической подготовки, рассмотрены пути формирования его профессионального самосовершенствования и формирования компетентности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, личностно ориентированное обучение,

психологическая готовность выпускника, современные подходы, пути формирования, компетентность.

The article reviews and analyzes current approaches to training elementary school teacher in the context of integration of the education system to international standards and disclosed his system of psycho-pedagogical training, the ways of forming his professional self and forming competence.

Key words: *training, student-centered learning, psychological readiness of graduates, current approaches and ways of formation, competence.*

Постановка проблеми. Модернізація системи підготовки студентів у вищій школі є однією з актуальних проблем сьогодення, адже вона повинна відповідати оновленим вимогам і забезпечувати належний рівень готовності майбутнього вчителя до ефективної педагогічної діяльності. На цю проблему відчутний вплив має долучення вітчизняної освітньої галузі до європейських та міжнародних освітніх стандартів, які узагальнено подані у Болонському процесу. Тому важливою проблемою сьогодення у вітчизняній педагогічній науці та практиці залишається пошук ефективних шляхів удосконалення процесу професійної підготовки вчителя як компетентного фахівця, здатного творчо працювати в різних напрямках вирішення новітніх соціальних замовлень та сучасних освітніх викликів. Особливо гостро ця проблема стоїть для категорії вчителів початкової школи як фахівців, здатних закласти основи успішності своїх вихованців на наступних рівнях здобуття освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес підготовки вчителів початкових класів до професійної діяльності був і залишається у центрі уваги досліджень багатьох науковців як минулого (К. Ушинський, Б. Грінченко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.), так і сьогодення (В. Бондар, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Савченко та ін.). Ними закладені основи розвитку як початкової, так і вищої освіти. Фундаментальні дослідження з проблем підготовки вчителя до професійної діяльності проводили Н. Кузьміна, В. Сластьоніна, питання загальнопедагогічної підготовки знайшли свого вирішення у працях сучасних педагогів: О. Абдуліної, М. Євтуха, В. Кан-Калика, Н. Ничкало, Г. Панченко, М. Ярмаченка та ін. Специфіка професійної підготовки вчителя початкових класів досліджувалася А. Алексюком, Н. Бібік, В. Бондарем, С. Лисенковою, О. Савченко, Л. Хомич, І. Шапошніковою та ін. Проте проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи потребують подальшого вивчення й аналізу тому, що окремі її аспекти не лише недостатньо вивчені, а й перебувають у процесі постійних системних змін та коригування до новітніх суспільних запитів.

Метою написання статті є теоретичне обґрунтування сутності та структури професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та визначення сучасних підходів до забезпечення компетентності фахівця в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Результативність роботи сучасного вчителя щодо реалізації державної політики з підготовки підростаючого покоління до життя та праці залежить від якості його професійної підготовки. Цим визначається не лише його професіоналізм і якість виконання професійних функцій, а й компетентність у формуванні та розвитку особистості підростаючого покоління. Тому на сучасному етапі розвитку національної системи педагогічної освіти постійно змінюються та коригуються вимоги до підготовки майбутнього вчителя ХХІ століття. Визначальною у професійному становленні майбутнього педагога набуває загальнопедагогічна підготовка як важливий компонент цілісної системи професійної підготовки.

Нині професійна компетентність учителя початкових класів в умовах гуманізації та гуманітаризації навчання – це не лише оволодіння знаннями, уміннями та досвідом з виконання професійних функцій, але й уміння самореалізовуватися в пізнавальній діяльності, чітко, логічно і доступно доносити свої думки до учнів на уроках та забезпечувати організацію співпраці у вирішенні навчальних та виховних завдань, знаходження шляхів спілкування,

уміння розкрити творчий потенціал учнів та розвивати їх мислення. При цьому компетентність учителя являє собою систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведень [8].

Тому важливо зупинитися на аналізі факторів та нових підходів до підготовки вчителя, досліджених та апробованих науковцями. Серед них Л. Хомич виділяє такі [11]:

– соціально-економічні, які нерозривні із змінами в суспільній свідомості і виникненням та входженням до вжитку нових цінностей у галузі освіти, що виражаються в наданні переваги саморозвиткові, самовихованню, самоосвіті над традиційною передачею знань, умінь і навичок; особистісним цінностям та інтересам надається перевага над навчальними планами і програмами; створенню умов для сприяння людині, гармонізації її відносин з природою і суспільством, державою та іншими людьми;

– практичні, що викликані сучасними соціально-економічними перетвореннями, появою нових типів навчально-виховних закладів, на відміну від однотипних загальноосвітніх шкіл; природно, що для цього потрібен і сучасний учитель зі сформованою здатністю до професійної діяльності, який уміє діяти самостійно оволодівати в процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями і навичками взаємодії й спілкування, підготовка якого відповідає сучасним вимогам;

– теоретичні, зумовлені як соціально-економічними, так і практичними змінами в розвитку галузі освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування в майбутніх учителів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, через що більшість педагогічних закладів України у навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організують формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості і поведінки, а також сприяє розвитку індивідуальності.

При цьому не слід забувати, що визначальним напрямом підготовки майбутнього вчителя є комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які вирішуються включенням студентів до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму як у навчально-виховній роботі, так і при проходженні практик у школі. Звісно, науковці не однаково трактують поняття «професійна підготовка». О. Абдуліна, Н. Кузьміна, Н. Тализіна та ін. визначають її як процес формування й набуття настанов, знань та вмінь, необхідних фахівцю для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу; І. Зязюн, Р. Хмелюк та ін. зосереджуються на тому, що професійна підготовка майбутніх учителів являє собою цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних та соціальних знань, умінь і навичок.

Енциклопедично зміст поняття «професійна підготовка» встановлено як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; процес повідомлення учням відповідних знань й умінь [7]».

О. Абдуліна виділяє загальнопедагогічну підготовку майбутнього вчителя як процес учіння студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і педагогічної практики та результат з певним рівнем розвитку особистості вчителя. Система цих знань, умінь і навичок є загальною, однаковою і необхідною кожному педагогу, зокрема і вчителю початкової школи для реалізації його соціально-професійних функцій, а тому і називається загальнопедагогічною [1].

Приймаючи такі результати розгляду проблеми, ми схилиємося до того, що професійну підготовку вчителя початкової школи слід розглядати як процес оволодіння особистістю життєвими компетенціями, загальнонауковими, професійними знаннями і вміннями для успішного здійснення професійної діяльності. З огляду на це актуальним має стати особистісно орієнтований підхід в освіті, тобто центром професійної підготовки має бути фігура студента, для якого створюються такі умови, коли він не просто сприймає чи виконує, а є активним і повноправним учасником своєї «життєвої позиції», відповідальним за власні вчинки [5]; тобто,

особистісний підхід вимагає визнання як продукту суспільного розвитку, носія культури, унікальності, інтелектуальної, моральної свободи [6].

Т. Тихонова вважає, що формою реалізації особистісно орієнтованого підходу в професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи є заняття, на яких питання і завдання мають бути проблемними, творчими, носити особистісно-професійну орієнтацію. Крім глибоких професійних знань на рівні аналізу й узагальнення, викладач має володіти комунікативними й ораторськими вміннями, особистісно орієнтованими технологіями навчання, мати педагогічну спрямованість на особистісно-професійний розвиток студентів і професійний саморозвиток [7].

Природно, що в такому випадку структура професійної підготовки вчителя початкових класів передбачає вивчення таких дисциплін, як «Педагогіка», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Організація наукових досліджень» та ін. Результатом цієї діяльності є оволодіння студентами певним рівнем змістовно-процесуальних та наукових основ професійної педагогічної діяльності та формування в них цілісного комплексу загальнопедагогічних знань, умінь і навичок [11].

Реалізуючи особистісно-діяльнісний підхід при вивченні виділених предметів, у предметно-методичній підготовці вчителя початкових класів ученими виділяються такі положення:

1. Навчальний предмет має бути належно опанований, тоді він стане інструментом виховного впливу вчителя на особистість учня. Реалізувати інструментально-педагогічну функцію здатний лише вчитель, який оволодів предметом на особистісному рівні так, що вільно володіє науковою інформацією з нього. При цьому вміє виділяти суб'єктивний контекст історії науки, бачить її ціннісно-світосприймально-вально-роль та робить соціально-прогностичні висновки, уміло обирає способи викладення найбільш цінного матеріалу, тобто недостатнім і недопустимим є просте орієнтування в предметі на пояснювально-репродуктивному чи узагальнювально-проблемному рівнях.

2. Студент має прагнути не лише засвоїти зміст шкільного предмета, але й уміти залучити інших до його розуміння, співпереживання, спільного осмислення, робити матеріал предметом спілкування, діалогу. Це має стати у свідомості майбутнього вчителя пріоритетом педагогічних цінностей.

3. Студент має постійно спрямуватися на пошук та перетворення логічних структур науки у форми спільної діяльності, на використання результатів дослідницьких задач у вирішенні навчальних проблем [9].

Така констатація дозволяє, ураховуючи думки науковців, вважати, що підготовка вчителя на сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньої галузі вимагає нових теоретичних обґрунтувань використання інноваційних форм навчання, це особливо при доборі змісту предметів психолого-педагогічного циклу. Оновлений підхід до професійної підготовки майбутніх учителів, за І.Богдановою, має ґрунтуватися на створенні інтегрованого курсу педагогіки як синтезу трьох новоутворених дисциплін: педагогічної аксіології, педагогічної антропології та педагогічної технології, у змісті яких має використовуватися модульний принцип розробки структури [2].

Погоджуючись з попереднім автором, слід відмітити і необхідність у цьому контексті методичної підготовки майбутнього вчителя. Зокрема І. Журавленком пропонується внесення ряду змін до змісту методики викладання окремих предметів, у вивчення педагогіки та спеціальних методик. При цьому підході автор користується опорними схемами, використання яких дозволяє вирішувати відразу два завдання: «глибоке і міцне засвоєння теоретичного матеріалу курсу, на базі якого можливе розв'язання педагогічних задач на заняттях і педагогічній практиці та усвідомлення майбутніми вчителями потреби систематичного застосування опорних схем на уроках для навчання кожної дитини та формування в неї міцної системи знань [10]».

З огляду на розглянутий матеріал, на нашу думку, основним завданням підготовки майбутнього вчителя початкової школи в університеті має бути не акцентування уваги на

передачі знань, як це відбувається традиційно, а на створенні мотивації здобуття освіти, особистісному самовдосконаленні тощо. Такі зміни сприятимуть уникненню невідповідностей між змінними вимогами до системи освіти і можливостями педагогів компетентно вирішувати нові виклики.

Висновки. Отже, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури і практичної діяльності дозволяє стверджувати, що професійна підготовка вирізняється багатоаспектністю. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів у вищих навчальних закладах має спрямовуватися на становлення цілісної системи ґрунтового й загальнокультурного розвитку особистості майбутнього вчителя. Особливої уваги слід надавати забезпеченню системного підходу, коли використовується інформатизація всіх компонентів освітніх навчальних технологій. Адже, як наголошує І. Зязюн [4], провідним методологічним принципом організації навчальної діяльності є принцип додатковості підходів, який реалізується лише за допомогою синтезу різних підходів до здійснення професійної підготовки. Розвиток педагогічної освіти на сучасному етапі дозволяє вирішувати проблему підготовки вчителя початкових класів та реалізувати нові підходи до формування особистості майбутнього педагога і його компетентності у здійсненні професійної діяльності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні професіограми вчителя початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллина О.А. *Общепедагогическая подготовка в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений.* – 2-е изд., перераб. и доп. / О.А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Богданова І.М. Професійно-педагогічна підготовка вчителя / Інна Михайлівна Богданова // Початкова школа. – 1994. – №5. – С.11-13.
3. Журавленко І.М. Опора для молодого вчителя / І.М. Журавленко // Початкова школа. – 1994. – №5. – С.11-13.
4. Зязюн І. А. *Філософія педагогічної дії : монографія* / І. А. Зязюн. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Коробченко А.А. Проблеми особистісно орієнтованого навчання у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bdpu.org/scientific_published/2005/pedagogics_4_2005/1.
6. Костікова І. І. Сучасні методологічні підходи професійної підготовки вчителя засобами інформаційно-комунікаційних технологій // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – №8. – С. 79-83.
7. *Педагогическая энциклопедия* / гл. редактор Каирова А.И. – М. : Сов. энциклопедия, 1988. – Т. 3. – 880 с.
8. Петриченко Л.О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі : дис. канд. пед. наук : сп. 13.00.04 / Петриченко Лариса Олексіївна. – Харків, 2007. – 237 с.
9. Сериков В.В. *Личностный подход в образовании : концепции и технологии.* – Волгоград : Изд. «Перемена». – 1994. – 152 с.
10. Тихонова Т.В. Особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – Серія : Педагогіка. – Том 7. – 2000. – С. 102-105.
11. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 201 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Васенко Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 20.12.2012 р.